

Grzegorz Radomski*, Patryk Tomaszewski**

KIERUNKI ROZWOJU BADAŃ NAD MYŚLĄ POLITYCZNĄ – WPROWADZENIE DO OMÓWIENIA PROBLEMATYKI

Streszczenie

Autorzy ukazują obszary badań z zakresu myśli politycznej analizowane przede wszystkim przez polskich naukowców, ale uwzględniają badania prowadzone w innych państwach. Szukają przy tym odpowiedzi na pytanie, czy polskie badania nad myślą polityczną odbiegają od trendów prezentowanych w innych państwach. Artykuł ukazuje różnorakie spojrzenia na definicję myśli politycznej i kategorii pokrewnych, jak doktryna czy też ideologia. Analizując różne ujęcia teoretyczne badań nad myślą polityczną w Polsce, autorzy starają się odpowiedzieć na pytanie, czy możliwe jest uporządkowanie metod i technik badawczych na tyle, aby stanowiły uniwersalny model, którym mogą się posługiwać badacze. Zdaniem autorów w Polsce nadal będzie się toczyła dyskusja na temat przedmiotu zainteresowania myśli politycznej, a także będą trwałe poszukiwania definicji odróżniającej myśl polityczną od ideologii i doktryny politycznej. Poza tym mimo rozwoju różnego typu technik badawczych, np. analizy danych (*Big data*), nadal będą podejmowane badania wyjaśniające i porządkujące świat myślenia politycznego, wpisując go w różne nurty myśli politycznej.

Słowa kluczowe: polska myśl polityczna, metodologia, doktryny polityczne, ideologia polityczna

Wstęp

Akceptowany jest pogląd Isaiaha Berlina, który pisał: „Zaniedbywanie dziedziny myśli politycznej z tego względu, że jej nie dość wyraźnie określony przedmiot o określonych konturach jest nieuchwytny dla sztywnych abstrakcyjnych modeli oraz precyzyjnych narzędzi przydatnych w analizie logicznej lub językowej, domaganie się jednolitej meto-

* Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, e-mail: gradom@umk.pl, ORCID: 0000-0001-6843-6693.

** Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, e-mail: patrykt@umk.pl, ORCID: 0000-0002-2333-9256.

dy w filozofii i odrzucanie wszystkiego, z czym metoda ta nie daje sobie rady – prowadzi jedynie do sytuacji, w której zdani jesteśmy na łaskę prymitywnych i bezkrytycznych przekonań politycznych”¹. W konsekwencji nie znajduje też akceptacji teza Francisa Fukuyamy o zaniku świata idei na rzecz pragmatyzmu w polityce. A zatem świat jest opisywany za pomocą koncepcji, które przedstawiają rzeczywistość polityczną, ale nie poprzestając na tym, chcą ją również zmieniać, a czasami w sposób bierny krytykować, ale w tej kontestacji starać się zachować logiczne rozumowanie.

Na gruncie polskim część badaczy dostrzega słabość rozwoju zaplecza intelektualnego polityki w naszym kraju, co prowadzi do stwierdzenia, iż na początku XXI wieku nie istniała w Polsce oryginalna myśl polityczna². Nie tworzyli jej politycy, którzy musieliby zająć się budową szerokich koncepcji opartych na rozważaniach filozoficznych czy cywilizacyjnych. Nie tworzyli publicyści polityczni, którzy skupili się na doraźnym komentowaniu wydarzeń politycznych, czasami jedynie starając się wpisać je w szerszy kontekst. Autorzy zgadzają się z twierdzeniem, że środowiska polityczne stosunkowo rzadko korzystają z zaplecza eksperckiego³, a politycy nie tworzą wielkich narracji. Dodatkowo powstające ciekawe idee pozostają często znane wąskiej grupie intelektualistów dyskutujących pomiędzy sobą. Faktyczne pole rywalizacji politycznej wykracza poza przestrzeń idei i często opiera się na rywalizacji wizerunkowej⁴.

¹ I. Berlin, *Dwie koncepcje wolności i inne eseje*, Warszawa 1991, s. 110–111; M. Król, *Filozofia polityczna*, Kraków 2008, s. 58–59.

² Zob. przykładowo: R. Chwedoruk, *O przyszłości polskiej myśli politycznej [w:] Idee w procesie kształtowania współczesnej rzeczywistości polskiej. Nacjonalizm*, red. E. Maj, M. Mikołajczyk, M. Śliwa, Kraków 2010, s. 60. Autor stwierdził: „Zasadne stwierdzenie Jerzego Szackiego (z 1997 roku) głoszące, iż mamy myśl polityczną, wkrótce przestało być aktualne”, *ibidem*, s. 60. Na słabość dyskursu ideowego w Polsce zwracał też uwagę Ryszard Legutko, stwierdzając, że są często „zestawem pojęć, skojarzeń, interpretacji, które bardziej – by użyć metafory – unoszą się w powietrzu, zamieniając pewną atmosferę, niż stanowią względnie dobrze usystematyzowaną i skonceptualizowaną wypowiedź”. R. Legutko, *Dzisiejsze dyskursy ideologiczne [w:] Jaka Polska? Czyja Polska*, red. P. Kosiewski, Warszawa 2006, s. 16.

³ Autorzy zdają sobie sprawę, że przyjmują pewne uogólnienie, ponieważ wysiłek intelektualny (akceptując podział prawica – lewica) podejmowały i podejmują środowiska skupione np. wokół „Krytyki Politycznej”, „Kultury Liberalnej”, „Przeglądu Politycznego”, Klubu Jagiellońskiego i „Pressji”, „Res Publica Nowa”, Fundacji Republikańskiej i „Rzeczy Wspólnych”, a także Fundacji „Polska Wielki Projekt”. Zob. J. Lewicki, *Intelektualne i eksperckie zaplecze partii politycznych w Polsce [w:] Polska scena polityczna: środowiska, komunikacja polityczna, strategie*, red. K. Sobolewska-Myślik, A. Hess, K. Kowalczyk, Kraków 2010, s. 120–127.

⁴ O wpływowych ośrodkach myśli politycznej zob.: J. Macała, *Główne ośrodki polskiej myśli politycznej w XX wieku [w:] Idee w procesie kształtowania...*, s. 21–38.

Współcześnie istnieje dość duży konsensus dotyczący funkcji spełnianych przez myśl polityczną. Akceptujemy konstatację Judith Shklar, która zauważyła, że zadaniem myśli politycznej jest „uczynić nasze rozmowy i przekonania dotyczące społeczeństwa bardziej bogatymi i spójnymi oraz rozważyć krytyczne sądy, jakie zazwyczaj ferujemy i możliwości, jakie dostrzegamy”⁵. Badanie myśli politycznej umożliwia bowiem odkrywanie nieznanych aspektów rozumienia świata przez polityków oraz ich sympatyków i przeciwników. Jest tak również dlatego, że możemy zrozumieć utajone struktury myślenia, które determinują wybór scenariuszy działania i sposoby postępowania aktorów politycznych. Jest to jednak możliwe tylko wtedy, gdy będziemy postępowali według elementarnych reguł metodologicznych badania naukowego. Powinniśmy zatem w sposób poprawny umieć zdefiniować pole badawcze, sformułować nowatorski problem badawczy, spójną z nimi hipotezę (badawczą lub zerową i alternatywną), dobrać adekwatnie źródła oraz odpowiednio dopasować metody i techniki, a w końcu stworzyć jak najbardziej precyzyjne narzędzia.

Należy podkreślić, że zadaniem badaczy myśli politycznej jest nie tylko odtwarzanie sposobu myślenia teoretyków polityki i samych polityków, ale także wyjaśnianie zależności między myśleniem politycznym a realnymi działaniami, wpływem, jaki niesie myśl na decyzje polityczne i na sposób rządzenia. Wyjaśnianie to jednak oparte powinno być na paradygmatach badawczych, a także, jak wspomniano, na procesie badawczym.

Ulotny przedmiot badań. O definiowaniu myśli politycznej

W naukach społecznych dostrzegamy wielość szkół myślenia, a te prowadzą do tworzenia różnorodnych definicji i odmiennych od siebie sieci pojęciowych. Zdaniem Jana Baszkiewicza tytułowe pojęcie to „wielka konwersacja toczona przez wieki w gronie tytanów intelektu”⁶. W konsekwencji można wyróżnić dwa sposoby definiowania pojęcia przez badaczy: o zakresie węższym i szerszym. Te dwa sposoby myślenia mają odzwierciedlenie w różnych definicjach operacjonalizujących kategorię myśli politycznej.

Henryk Zieliński, który zapoczątkował badania w tym obszarze w latach 70. XX w., zdefiniował myśl polityczną jako „wskazania o charakterze generalnym, determinujące podstawowe kierunki rozwoju naro-

⁵ J. Shklar, *Zwyczajne przywary*, Kraków 1997, s. 232.

⁶ K. Chojnicka, H. Olszewski, *Historia doktryn politycznych i prawnych. Podręcznik akademicki*, Poznań 2004, s. 11.

du i państwa i przejawiające się w działalności politycznej w sposób względnie trwałe⁷. Zdaniem Jana Jachymka myśl polityczna to „poglądy oraz koncepcje afirmujące, reformujące bądź negujące ustrój polityczny państwa, a także tworzące wizję nowego ładu społecznego”⁸. Nieco szerzej zdefiniował to pojęcie Edward Olszewski. Według niego są to „idee dotyczące człowieka, jako istoty politycznej, jego miejsca w systemie politycznym, wyobrażeń odnoszących się do organizacji społeczeństwa, państwa, prawa, roli jednostek, dróg przeobrażeń społeczeństwa, polityki i jej związków z innymi dziedzinami życia społecznego, ekonomicznego, intelektualnego”⁹.

Drugi nurt w definiowaniu myśli politycznej został szeroko zakrojony. Zdaniem Waldemara Parucha myśl polityczna oznacza: „wszelką formę refleksji nad rzeczywistością polityczną, niezależnie od stopnia rozwoju, wewnętrznej spójności i systematyzacji oraz uteoretyzowania i konkretyzacji”¹⁰. Jego zdaniem w rozważaniach na temat myśli politycznej widoczne są dwa stanowiska. Pierwsze z nich nadaje myśli politycznej samodzielny i maksymalnie szeroki zakres znaczeniowy. Wówczas mówimy o subkategorii z obszaru świadomości politycznej, której zdefiniowanie jest niezależne od definicji innych pojęć umieszczanych w tym samym ciągu znaczeniowym (ideologia, doktryna, koncepcja, program, idea). Drugi dotyczy odniesienia myśli politycznej do kategorii sprawowania władzy, a więc „zgodnie z nim w zakresie myśli politycznej mieszczą się wszystkie poglądy, których przedmiotem jest zagadnienie polityki”¹¹. Zdaniem autorów, najbardziej pojemną definicję przedstawili Joanna Rak i Roman Bäcker. Według nich myślą polityczną jest współcześnie wszelki zwerbalizowany, zobrazowany lub spiktografowany wyraz postawy wobec bytów, zjawisk i procesów związanych z kreacją, niszczeniem, dystrybucją i jej zaniechaniem, ochroną i jej zaprzestaniem dóbr publicznych. Tym samym myśl polityczna obejmuje wszelkie

⁷ H. Zieliński, *O potrzebie i trudnościach badania dziejów polskiej myśli politycznej* [w:] *Polska myśl polityczna XIX i XX wieku. Polska i jej sąsiedzi*, red. H. Zieliński, t. 1, Wrocław 1975, s. 14.

⁸ J. Jachymek, *Myśl polityczna Polskiego Stronnictwa Ludowego Wyzwolenie 1918–1931*, Lublin 1982, s. 3.

⁹ E. Olszewski, *Myśl polityczna* [w:] *Encyklopedia politologii*, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, Kraków 1999, s. 194; *idem*, *Wybrane problemy myśli politycznej (idea, ideologia, doktryna polityczna)* [w:] *Myśl polityczna w społeczeństwie informacyjnym*, red. E. Maj, E. Kirwieli, E. Podgajna, Lublin 2015, s. 154–173.

¹⁰ W. Paruch, *Myśl polityczna – refleksje metodologiczne o pojęciu*, „Annales Universitatis Marie Curie Skłodowska”, sectio K: Politologia, 1999, z. 6, s. 36; *idem*, *Myśl polityczna obozu piłsudczykowskiego 1926–1939*, Lublin 2005, s. 10.

¹¹ *Idem*, *Myśl polityczna – refleksje...*, s. 32–34.

możliwe sposoby myślenia społecznego: od zhierarchizowanego do całkowicie nieustrukturalizowanego, od skrajnie zrjonalizowanego do holistycznie emocjonalnego. Nie musi to być zatem nawet refleksja, może to być każdy typ reakcji na rzeczywistość polityczną, również poza strefą racjonalności¹². Można skonstatować, że przyjęcie takiego postrzegania atrybutów myśli politycznej pozwala uniknąć problemów natury metodologicznej. Korzystając z takiego ujęcia myśli apolitycznej, można bowiem wykorzystywać w badaniach zarówno np. graffiti, jak i krótkie wypowiedzi na Twitterze, a także obszerne programy wyborcze i wystąpienia w Sejmie.

Tak szerokie ujęcie może jednak prowadzić do nieuprawnionych triangulacji, badacz subiektywnie może porównywać wieczorny niefrasobliwy wpis polityka w mediach społecznościowych z żmudnie przygotowanym wystąpieniem sejmowym. Jak zasadnie zwrócił uwagę Bogdan Szlachta, myśl polityczna to nie tylko pomysły polityków uwikłanych w bieżącą rywalizację o urzeczywistnienie mniej lub bardziej sprecyzowanych celów, ale także wkraczanie w problematykę o wiele bardziej istotną, dla której poznania konieczne jest zarówno sięgnięcie do dokumentów programowych, jak i gruntowne zapoznanie się z licznymi pracami teoretycznymi, „których autorzy starają się uzupełnić namysł prawników, socjologów polityki, a zwłaszcza polityków”¹³.

Konsekwencją różnych prób definiowania myśli politycznej był i jest różny sposób określenia pojęcia myśli politycznej w odniesieniu do pokrewnych pojęć. W przypadku drugiej grupy definicji (szerokie ujęcie) myśl polityczną zdecydowanie traktowano jako nadrzędną, wpisując ją w ciąg: myśl polityczna – ideologia – doktryna – program polityczny. Najpełniej pogląd ten zwerbalizował Waldemar Paruch, stwierdzając: „Nadrzędność myśli politycznej nad teorią polityczną, koncepcją/doktryną i programem. Tym samym wszelkie badania doktryn politycznych i teorii politycznej są fragmentem refleksji o myśli politycznej, gdyż zakres tego pojęcia obejmuje rozważania o charakterze politycznym, ideologicznym, koncepcyjno-doktrynalnym i pragmatycznym”¹⁴. Wśród badaczy definiujących myśl polityczną „wąsko” zaznaczyły się różne stanowiska. Część uznawała myśl polityczną za nieuformowaną ideologię, tworząc następujący schemat zależności: ideologia – myśl polityczna – doktryna – program polityczny. Te dwa podejścia nadal

¹² R. Bäcker, J. Rak, *Elementy procesu badawczego myśli politycznej. Wprowadzenie do badania empirycznego*, „Myśl Polityczna. Political Thought”, 2020, nr 3, s. 68.

¹³ B. Szlachta, *Faktyczność. Normatywność. Wielokulturowość*, Kraków 2012, s. 7–8.

¹⁴ W. Paruch, *Konsekwencje definiowania myśli politycznej dla kwestionariusza badań politologicznych*, „Humanitis and Social Science”, 2015, nr 1, s. 160.

funkcjonują w dyskursie naukowym i bez wątpienia mają wpływ np. nad dobór badanych źródeł.

Z zaprezentowanego przeglądu wynika, że badacze w Polsce nie posługują się jedną definicją myśli politycznej. Nie dokonano też pełnej delimitacji problemów badawczych, jakie należałoby analizować. Trudno odnaleźć odpowiedź na pytanie, gdzie przebiega granica między ideologią, doktryną polityczną i myślą polityczną. Badacze nie są również zgodni co do definiowania takich kategorii, jak ideologia czy doktryna. Zdaniem autorów nie ma również wśród badaczy zgody, co do tego, czy należy w ogóle podejmować się prób tworzenia uniwersalnych definicji, czy raczej pozostawić badaczom dookreślenie, co rozumieją pod pojęciami przedmiotu i podmiotu badań myśli politycznej. W takim ujęciu istotne powinno być, aby prowadząc badania, byli spójni z przyjętymi siatkami pojęciowymi.

Świat idei¹⁵ jest analizowany przez filozofów, politologów i historyków idei. Badacze z różnych dyscyplin czy szkół myślenia przyjmują odmienne postrzeganie refleksji politycznej. Przykładem może być znany w Polsce badacz Andrew Heywood, który kategorię, jaką można zdaniem autorów nazwać jedną z definicji myśli politycznej, określa jako ideologię. W książce *Ideologie polityczne. Wprowadzenie* napisał: „Idee polityczne nie są jedynie bowiem biernym odbiciem nabytych interesów czy osobistych ambicji, ale mają także potencjał do inspirowania i kierowania działalnością polityczną jako taką, a zatem kształtować życie materialne. Jednocześnie idee polityczne nie powstają w próżni: nie spadają z nieba niczym deszcz. Wszystkie one są kształtowane przez warunki społeczne i historyczne, w których się rozwijają, a także przez ambicje polityczne, którym służą. Mówiąc wprost: teoria i praktyka polityczna są ze sobą nierozzerwanie związane”¹⁶. W ujęciu Heywooda zarówno idee (jako zbiór), jak i ideologie są zbliżone. Badać ideologię „to zajmować się zarazem analizą treści myśli politycznej, interesować się ideami, doktrynami i teoriami, które rozwijały się dzięki i w ramach rozmaitych tradycji ideologicznych”¹⁷. Przytoczone fragmenty pokazują, że nadal, badając zjawiska polityczne, posługujemy się innymi „siatkami pojęciowymi”, co zdaniem autorów może prowadzić do wzajemnego niezrozumienia się, a badacze popadają w pułapkę braku konkretów, a to zbliża ich niebezpiecznie do rozważań o charakterze publicystycznym.

¹⁵ Idea (z greckiego *idein* – wiedzieć) rozumiana jako pojęcie, jakie tworzy umysł w odniesieniu do czegoś. Idea ma charakter intelektualny, co odróżnia ją od zwykłego uczucia. Dyskusje filozoficzne toczą się wokół natury idei. J. Didier, *Słownik filozofii*, Warszawa 1992, s. 137.

¹⁶ A. Heywood, *Ideologie polityczne. Wprowadzenie*, Warszawa 2007, s. 16–17.

¹⁷ *Ibidem*, s. 16–17.

Niezależnie, jak traktować myśl polityczną, „szeroko” czy wąsko”, należy zadać pytanie, czy podobne problemy mają badacze w innych państwach. Szukając odpowiedzi na pytanie, jak wyglądają badania myśli politycznej w innych państwach, należy zwrócić uwagę, iż również badacze anglosascy mają problem z delimitacją pojęcia myśli politycznej czy ideologii. Jednak w pracach dotyczących teorii polityki czy też w opracowaniach z zakresu metodologii badań częściej pojawia się nawiązanie do ideologii, a badania nad nią przypominają – w odniesieniu do polskich warunków – badania myśli politycznej. Oznacza to, że analizowane są również takie zagadnienia, jak np. koncepcje polityki zagranicznej prezentowane przez danego polityka czy też ewolucja poglądów politycznych partii. W opracowaniu Peri Robertsa i Petera Sutch *An Introduction to Political Thought. A Conceptual Toolkit* myśl polityczna została potraktowana jako synonim teorii i filozofii politycznej. Takie podejście odnosi się do tej części nauk politycznych, która dotyczy wartości, idei, norm i pojęć¹⁸. Autorzy omówili koncepcje głównych myślicieli politycznych od Platona do Rawlsa oraz odrębnie takie zagadnienia, jak wolność, sprawiedliwość, autonomia.

Zdaniem Jonathana Leadera Maynarda w Wielkiej Brytanii nie ma jednego podejścia do myśli politycznej: można ją traktować jako kategorię nadrzędną wobec ideologii i doktryn. Badacze uznają bowiem, że od myśli biorą się idee. Inne podejście, związane z historią idei, sytuuje myśl polityczną w kontekście badań nad dziełami filozoficznymi. Według Maynarda prowadzone są też badania bliższe naszemu rozumieniu myśli politycznej (chodzi o szerokie ujęcie, np. polityka zagraniczna w koncepcjach liberałów itp.). Autor wskazał, że w Wielkiej Brytanii również trwa dyskusja na temat metod badawczych wykorzystywanych w badaniach przede wszystkim nad ideologiami¹⁹.

Podobnie jak w Polsce, pewne problemy rodzi samo dookreślenie terminu ideologia. Można się jednak spotkać z dominującym podejściem funkcjonalnym, według którego ważne jest wyjaśnienie, co rozumie się przez pojęcie ideologii. Badacz, tworząc siatkę pojęciową, powinien zwrócić przede wszystkim uwagę, aby definicje (mowa o przypadkach braku jednej konkretnej definicji) były uzasadnione zgodnie z tym, jak funkcjonalnie przydatne będą do prowadzonych badań²⁰. Badacze proponują dokonywanie analizy ideologii – nie oznacza to jej opisu, wymieniania enumeratywnie jej składowych, ale przede wszystkim spraw-

¹⁸ P. Roberts, P. Sutch, *An Introduction to Political Thought. A Conceptual Toolkit*, Edinburgh 2012, s. 19.

¹⁹ Wymiana maili z naukowcem w zbiorach autora.

²⁰ J.L. Maynard, *Ideological Analysis in Adrian Blau* [w:] *Methods in Analytical Political Theory*, Cambridge 2017.

dzenie, jak myślą ludzie. Oczywiście to odniesienie dotyczy badania ideologii współczesnych, w którym można pozyskiwać materiał empiryczny. Aby powiedzieć coś na temat ideologii, musimy się czegoś dowiedzieć w kontekście rzeczywistej treści danej ideologii. Zdaniem Jonathana Leadera Maynarda analitycy zakładają, że treść ideologiczna jest im znana i nieskomplikowana, sprowadzając ją do etykiety lub punktu na kilkupunktowej skali, np. od „ekstremalnie konserwatywnej” do „ekstremalnie liberalnej” używanej często w USA przy tworzeniu ankiety badania preferencji politycznych respondentów. Według badacza może to być uzasadnione w przypadku pewnych ograniczonych form analizy korelacyjnej w naukach politycznych. W konsekwencji skuteczna analiza ideologiczna wymaga od naukowców zastosowania metod, które faktycznie pozwalają na gromadzenie bogatych danych na temat rzeczywistego myślenia politycznego i poważnego angażowania się w nie. Maynard zaproponował triangulację kilku technik: wnioskowanie behawioralne – jak jednostki zachowują się w świetle ideologii; analiza tekstów (wszelkiego rodzaju komunikatów); bezpośrednie pozyskiwanie informacji poprzez badania jakościowe (wywiady) oraz ilościowe pomiary na skalach; metody neuronaukowe – badanie procesów neurologicznych w mózgu człowieka i – szerzej – w układzie nerwowym. Analiza ideologiczna, którą można obronić, polega na interpretowaniu tekstów (również wywiadów) i szukaniu odpowiedzi poprzez rygorystyczne i dokładne zadawanie pytań – co pozwala na wyciągnięcie wiarygodnych wniosków na temat myślenia na podstawie zawartych w nich informacji, w tym niewerbalnych przypadków komunikacji²¹. Myśl polityczna może być badana również w ujęciu konkretnych teorii, np. neomarksistowskiej, postmodernistycznej. Badania myśli politycznej są prowadzone w kontekście teorii politycznej, która podejmuje próby kategoryzacji takich pojęć, jak wolność, demokracja, równość, sprawiedliwość²². Natomiast Thomas Piketty uznał, że ideologia stanowi „mniej lub bardziej spójną próbę udzielenia odpowiedzi na szereg bardzo rozległych pytań dotyczących pożądanego czy też idealnego organizacji społeczeństwa”²³.

Punktem odniesienia dla wielu naukowców, również autorów tego tekstu, jest koncepcja Leo Straussa. Po pierwsze, uważał on, że pisarze polityczni ukrywali często swoje poglądy. W tekście pozostawiali jednak wskazówki, jak należałoby dokonać interpretacji. Po drugie, wzywał do specyficznej „rozmowy z poprzednikami”, czyli podejmowania samo-

²¹ *Ibidem*, s. 13; *idem*, *A Map of the Field of Ideological Analysis*, “Journal of Political Ideologies”, 2013, vol. 18, s. 299–327.

²² C. List, L. Valentin, *The Methodology of Political Theory*, London School of Economics and Political Science, <https://personal.lse.ac.uk>, s. 6 (9.06.2022).

²³ T. Piketty, *Kapitał i ideologia*, Warszawa 2022, s. 14.

dzielnej próby dociekań w ducha Sokratesa. Po trzecie, mniejszą wagę przywiązywał do kontekstu wypowiedzi, bagatelizując okoliczności historyczne. Szczególnym zainteresowaniem w Polsce cieszy się Cambridge School, której reprezentatywnym przedstawicielem jest Quentin Skinner. Skinner zauważył, że rozumienie funkcji opisu rzeczywistości politycznej powoduje, że badacze analizujący to, co ktoś mówił, nie powinni porzekać na analizie tego, co dana osoba miała na myśli, ale aby uchwycić każdą poważną wypowiedź, należy dostrzec nie tylko to, co jest mówione, lecz z jaką mocą pada wypowiedź. Oznacza to, że powinniśmy uchwycić, co mówią ludzie, ale także, co robią, kiedy to mówią²⁴.

Zdaniem autorów rozważania o ideologii, która w polskich warunkach prawdopodobnie nazwana byłaby myślą polityczną, dają wskazówki metodologiczne, o czym nie powinien zapominać badacz, podejmując się wysiłku interpretacji np. wypowiedzi polityków. Główne założenia Cambridge School jeden z polskich interpretatorów przedstawił następująco: w sferze polityki nie ma uniwersalnych prawd, w konsekwencji wszystkie wypowiedzi mają lokalny i historyczny kontekst; wymagana jest koncentracja na tym, jaką myśl autor chciał wyrazić²⁵. Z kolei zdaniem Freedena morfologia ideologii opiera się na próbie skonfrontowania historycznego kontekstu i analitycznego odczytania pojęć, starając się zdystansować do normatywnej perspektywy. Podstawowym elementem tego podejścia jest próba określenia pojęć stanowiących trzon (ang. *core*), a także pojęcia przylegające (ang. *adjacent*) i peryferyjne (ang. *peripheral*), które nadają ideologii całościowego sensu politycznego²⁶. Autorzy zgadzają się z powyższymi uwagami. Dla przykładu, istniejąca ideologia liberalna może w odpowiednim kontekście i u odpowiedniego autora stawiać w centrum pojęcie wolności, którego definicja będzie rzutować na pozostałe wartości bliższe bądź dalsze w perspektywie całości kształtu ideologicznej konstrukcji. Część liberałów będzie nawiązywać do kwestii praw człowieka czy sprawiedliwości społecznej, natomiast inni mogą stawiać wolność w kontekście własności prywatnej czy tworzonego spontanicznie porządku gospodarczego. Odpowiednia konfiguracja pojęciowa nadaje polityczne znaczenie ideologiom. Warto nadmienić, że genealogia w kontekście myślenia politycznego stanowi odrębną perspektywę badawczą, będącą elementem metodologicznego zaintere-

²⁴ Q. Skinner, *Wizje polityki. Rozważania o metodzie*, t. 1, Warszawa 2016, s. 136.

²⁵ J. Grygieńć, *Rekonstrukcja intencji czy dekonstrukcja ideologii? Praktyczne konsekwencje kontekstualizmu metodologicznego Quentina Skinera* [w:] *Quentin Skinner. Metoda historyczna i wolność republikańska*, red. J. Grygieńć, Toruń 2016, s. 185–206.

²⁶ M. Freedon, *Ideologies and Political Theories: A Conceptual Approach*, Oxford 1996, s. 77.

sowania badaczy z otoczenia szkoły Cambridge²⁷. Perspektywa genealogiczna traktowana jest jako narracja historyczna, która wyjaśnia aspekty ludzkiego życia poprzez pokazywanie procesu ich powstania.

Coraz większą popularnością także w Polsce cieszą się rozważania w ramach *Culture Studies*. Według tego podejścia nie bada się dziejów idei dla jej zrozumienia, ważne są przede wszystkim dyfuzje, rozprzestrzenianie idei w społeczeństwie, zainteresowania, jakie budzą, rola i funkcja idei w dyskursach publicznych. Bez wątplenia badania *Culture Studies* wymagają bardzo precyzyjnej siatki pojęciowej i precyzyjnej metodologii, w innym wypadku mogą bowiem prowadzić do nadużyć interpretacyjnych badaczy.

Analizowane tu dylematy uwypuklił Roger Scruton, wskazując na czterokładnikowy sposób rozumienia terminu. Myśl polityczna może być:

- rozumiana poprzez pryzmat myśli, teorii i wartości, które motywują politykę i zachowania polityczne,
- odbierana jak teoria polityczna, czyli teoria instytucji politycznych, takich jak państwo, prawo, reprezentacja i wybory,
- utożsamiana z filozofią polityczną,
- połączona z wszystkimi naukami badającymi to, co ma znaczenie polityczne²⁸.

Występująca pewna nieokreśloność nie musi być wadą

Jak twierdził Herbert Blumer, „płynność” pojęciowa może być problematyczna, ale w naukach społecznych nie da się jej przezwyciężyć poprzez wprowadzanie pojęć definicyjnych (*definitive concepts*). Zamiast ścisłych kryteriów klasyfikacyjnych proponował więc stosowanie pojęć uwrażliwiających (*sensitizing concepts*), dających jedynie ogólne wyczucie desygnatu, naprowadzających na konkretne przypadki empiryczne. „O ile pojęcia definicyjne podsuwają gotowe propozycje, na co należy patrzeć – pisał – o tyle pojęcia uwrażliwiające sugerują jedynie ogólny kierunek postrzegania”²⁹. Podobnie Karl Popper wskazywał, iż zainteresowania badaczy myśli politycznej odnoszą się do „historii ludzkich poglądów”, co uniemożliwia upodobnienie badań do nauk ścisłych³⁰. W konsekwencji Jal Mehta, uwzględ-

²⁷ J. Gunnell, *The Orders of Discourse. Philosophy, Social Science, and Politics*, London 1998, s. 657–658.

²⁸ R. Scruton R., *Słownik myśli politycznej*, Poznań 2002, s. 227.

²⁹ K. Niziołek, *Sztuka społeczna. Koncepcje – dyskursy – praktyki*, Białystok 2015, s. 59.

³⁰ K. Popper, *Wiedza obiektywna. Ewolucyjna teoria epistemologiczna*, Warszawa 2002, s. 226.

niając stopień instytucjonalizacji idei, wskazał na filozofie społeczne, idee o funkcjach definiowania problemu oraz idee o funkcjach pragmatycznych³¹. W ten sposób też, jak zauważył w pracy *Political Thought and History. Essays on Theory and Methods* Greville Agard Pocock, możliwe jest dostrzeżenie wieloaspektowości myśli politycznej³².

Zwracają na to uwagę polscy badacze, którzy prześledzili meandry analizy koncepcji politycznych jednego z bardziej kontrowersyjnych filozofów w dziejach myśli politycznej. Pisali: „Śledząc rozwój badań nad Machiavellim w ciągu minionego stulecia, dojść można do wniosku, że odczytania dorobku tego myśliciela były i nadal pozostają uwikłane niezwykle silnie w debaty metodologiczne dotyczące właściwego sposobu uprawiania naukowej refleksji nad myślą polityczną. Zaryzykować można nawet stwierdzenie, że myśl Machiavellego z uwagi może na jej niejednoznaczność i asystemowość nadawała się jak mało która na eksperymentalne pole, na którym ćwiczono wykorzystanie rozmaitych paradygmatów badawczych”³³. Również w korespondencji z autorami artykułu rosyjska badaczka, analizująca ideologię Olga Malinova³⁴, stwierdziła, że w badaniach myśli politycznej różnice pojęciowe uda się sprowadzić do wspólnego mianownika, ponieważ są one związane z funkcjami tekstów, które są określone między innymi przez kontekst, nie tylko zaś właściwości tekstu. Najistotniejsze powinno być jasne dookreślenie materiału badawczego, procesu badawczego i siatki pojęciowej, wówczas sposób interpretacji, nawet jeśli się z nim nie zgadzamy, nadal mieści się w kanonie poprawności badawczej.

Problematyka podejmowana w badaniach myśli politycznej

Odpowiedź na pytanie o sposób rozumienia pojęcia myśli politycznej można prześledzić na poziomie pragmatycznym³⁵. Wprawdzie trudno określić liczbę prac poświęconych myśli politycznej, ale, przykładowo, w katalogach biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego można odnaleźć

³¹ J. Mehta, *Roles of Ideas in Politics. From „Wheter: to „How”* [w:] *Ideas and Politics in Social Science Reaserch*, ed. D. Beland, R.H. Cox, Oxford 2011, s. 27.

³² J.G. Pocock, *Political Thought and History. Essays on Theory and Methods Political Thought*, Cambridge 2009, s. 8.

³³ P. Szymaniec, P. Fiktus, *Spory wokół Machiavellego we współczesnych badaniach nad myślą polityczną i prawną* [w:] *Tendencje rozwojowe myśli politycznej i prawnej*, red. M. Maciejewski, M. Marszał, M. Sadowski, Wrocław 2014, s. 590.

³⁴ Korespondencja w zbiorach autorów.

³⁵ W. Paruch, *Myśl polityczna we współczesnej polskiej politologii: modernizacja przedmiotu, strategii i metod badania* [w:] *Politologia w Polsce: stan i perspektywy*, red. M. Cichosz, K. Zamorska, Wrocław 2006, s. 207–214.

około 2700 tytułów, w których pojawia się wyrażenie myśl polityczna. Jest to tylko liczba orientacyjna, zagadnienie myśli politycznej jest bowiem obecne w pracach, których tytuły nie odnoszą się do tej kategorii lub zawierają określenie myślenie polityczne³⁶. Należy pamiętać, że proponowane przez autorów wygodne idealizacje wpływają niejednokrotnie na poziom komunikowalności. Oznacza to, że tytuł sygnalizuje więcej niż treść pracy³⁷. W konsekwencji w pracach badawczych polskich autorów przeważają następujące zagadnienia:

- myśl polityczna wybranych twórców,
- myśl polityczna wybranych nurtów politycznych,
- myśl polityczna partii politycznych,
- zagadnienia problemowe – np. samorząd, racja stanu, demokracja, bezpieczeństwo, polityka zagraniczna, ustroju państwa.

Wykorzystując metodę randomizacji, dokonano przeglądu stron internetowych poświęconych badaniom myśli politycznej. Nawet pobieżna ich analiza dowodzi zasadności opinii wcześniej zaprezentowanej. W katalogu „Routledge Studies in Social nad Political Thought” znaleziono monografie oparte na różnych paradygmatach badawczych, których autorzy eksplorują szerokie pole badawcze. Do ostatnio opublikowanych prac należą książki *From Hitler to Codreanu. The Ideologies of Fascist Leaders* oraz *The Intellectual Origins of Modernity*. W 2018 roku na uwagę zasługiwała publikacja *Enlightenment in Scotland and French. Studies in Political Thought*. Uniwersytet w Pensylwanii polecał w 2020 roku opracowanie wydane w ramach serii „Historia Intelktualna Współczesności”: *The Anthropological Turn. French Political Thought after 1968*. Na stronie czasopisma „Cognition” można odszukać informację, że jeden z jego monograficznych numerów został poświęcony *The Cognitive Science of Political Thought*. Z kolei International Conference for the Study of Political Thought, organizacja badawcza założona w Kanadzie w 1967 roku, informowała, że tematem przewodnim w 2021 roku będzie *Democratic Representation. Acts, Aesthetics, Institutions*. W czasopiśmie „American Political Thought: A Journal of Ideas, Institutions and Culture”, wychodzącym od 2012 roku, można znaleźć artykuły zbliżone tematyką do niektórych polskich publikacji z zakresu myśli politycznej. Zgodnie z założeniem twórców czasopisma wypełnia ono lukę między badaniami historycznymi, empirycznymi i teoretycznymi, jest poświęcone wyłącznie badaniu amerykańskiej tradycji politycznej.

³⁶ W. Rogowski, *Dylematy liberalizmu. Wokół myślenia politycznego Józefa Tischnera*, Toruń 2013.

³⁷ W. Woźniak, *Myśl polityczna – historia idei – filozofia polityczna: relacje, interpretacje [w:] Myśl polityczna w społeczeństwie informacyjnym...*, s. 142.

W interdyscyplinarnym zakresie obejmuje badania prowadzone przez politologów, historyków, literaturoznawców, ekonomistów i filozofów, którzy analizują podstawy i tradycję polityczną takich pojęć, jak demokracja, konstytucjonalizm, równość, wolność, obywatelstwo, tożsamość polityczna i rola państwa (*American Political Thought*). Natomiast w bardzo cenionym przez badaczy w Wielkiej Brytanii, ukazującym się od 1980 roku, piśmie „History of Political Thought” publikowane były artykuły odnoszące się do refleksji, którą w Polsce często zajmują się badacze doktryn polityczno-prawnych lub filozofowie polityki. Zgodnie z informacjami zawartymi na stronie internetowej pisma najwięcej artykułów poświęconych było myśli Platona (n = 16); Hobbesa, Marxa (n = 13); Rousseau (n = 12); Arystotelesa (n = 9) (*Description, History of Political Thought*)³⁸.

Bardziej zbliżony do polskich profil badań odnaleźć można w reprezentatywnym niemieckim roczniku myśli politycznej „Jahrbuch der politischen Denken”. Analiza tekstów opublikowanych w latach 2010–2020 wskazuje na dominację tematyki historii idei. Kilka razy pojawiły się teksty poświęcone koncepcjom Carla Schmitta, w tym recepcji jego myśli w Rosji, Wilhelma Humboldta czy Hannah Arendt. Dwa teksty dotyczyły koncepcji Jurgena Habermasa, a jeden Michela Oekeshota. Tematyczny numer dotyczył myśli Jana Jakuba Rousseau z okazji 300. rocznicy jego urodzin. Drugi tematyczny numer z roku 2016 dotyczył problematyki Europy, jej wartości i idei zjednoczenia³⁹. Ciekawe metodologicznie jest zwrócenie uwagi na literaturę piękną i jej związki z teorią polityki. Jeden z tekstów poświęcony został dramatom Fridricha Dürrenmatta, natomiast inny wykorzystywał powieść *Mistrz i Małgorzata* do analizy sytuacji w okresie pandemii. Pojawiły się także zagadnienia polityki etatyzującej czy analiza klasycznego sporu zainicjowanego przez Leo Straussa: filozofia polityczna czy historia filozofii. Zaakcentować też należy tekst poświęcony nowoczesnemu antysemityzmowi⁴⁰.

W obszarze państw Europy Środkowo-Wschodniej myśl polityczna jest traktowana raczej jako obszar historycznych dociekań wykorzystywanych do opisu doktryn polityczno-prawnych. Wynikiem prac są więc przede wszystkim podręczniki akademickie opisujące wybitnych przedstawicieli myśli politycznej. Pojawiają się jednak prace bardziej

³⁸ *Description*, “History of Political Thought”, Imprint Academic, <https://www.imprint.co.uk> (9.06.2022).

³⁹ *Jahrbuch der politisches Denken*, 2016, Duncker@Humblot, <https://www.duncker-humblot.de> (9.06.2022).

⁴⁰ *Jahrbuch der politisches Denken*, 2020, Duncker@Humblot, <https://www.duncker-humblot.de> (9.06.2022).

nowatorskie. W Ukrainie ukazała się w 2001 roku monografia, w której autor rozważa kompleks idei społeczno-politycznych i narodowo-państwowych, które powstały na Ukrainie w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku. Autor przeprowadza analizę porównawczą filozoficznych i politycznych koncepcji rozwoju społeczno-politycznego, klasyfikuje i systematyzuje podejścia do pojęć i idei dotyczących przestrzeni politycznej m.in. w myśli politycznej. W przywołanej pracy podjęto próbę sformułowania koncepcji systematycznej krytycznej analizy ideologicznych i teoretycznych podstaw oraz metodologii myśli społeczno-politycznej⁴¹. W Federacji Rosyjskiej⁴² trzon badań z myśli politycznej dotyczy rozważań nad historią myśli względnie nad opisowym podejściem badawczym, w którym autorzy skupiają się na opisanu przykładowo fenomenu i zmian zachodzących np. w rosyjskim nacjonalizmie czy liberalizmie. Badania mają jednak charakter deskryptywny. Pojawiają się postulaty, aby w kontekście badań nad myślą polityczną i społeczną uwzględniać kulturę polityczną, a przede wszystkim zmiany, jakie w szybkim tempie współcześnie zachodzą w społeczeństwach, np. globalizację. Podejmowano także problematykę interpretacji ideologii i dookreślenia właściwego kontekstu znaczeniowego (mowa o różnych znaczeniach i interpretacjach), nie oddzielając jednak jej ideologii od myśli politycznej⁴³. Podejmowane były w Federacji Rosyjskiej interesujące dyskusje nad samą treścią myśli politycznej. Analizowano, czy ideologia (pojęcia w Federacji Rosyjskiej stosowane zamiennie to myśl polityczna i ideologia) nie stała się narzędziem populistycznym, wykorzystywanym raczej jako uzasadnienie wprowadzania takich programów politycznych (ideologie manipulacyjne), które będą przychylnie oceniane przez wyborców⁴⁴.

⁴¹ Y. Levenets, *Teoretyko-metodolohichni zasady ukrajin'skoyi suspil'no-politychnoyi dumky: problemy stanovleniya ta rozvytku (druha polovyna XIX – pochatok XX stolittya)*, Kijów 2001.

⁴² Autorzy zdają sobie sprawę, że we współczesnym kontekście agresji FR na Ukrainę budzić może wątpliwości ukazywanie badań w tym państwie. Uznano jednak, że jest to duży podmiot polityki zagranicznej, a badania, niestety na usługach najczęściej obecnej władzy, są prowadzone nadal. Politologdy, w tym badacze myśli politycznej, niestety w znacznej części popierają reżim Putina. Dziś faktycznie myśl polityczna zastępowana jest przez celową propagandę opartą na ideach wielkoruskich, imperialnych, militarystycznych i antywesternizacji.

⁴³ O.J. Malinova, *Kontsept ideology vie sovremennykh political issledovaniyakh*, Political nauca, 2003, CyberLeninka, <https://cyberleninka.ru> (9.06.2022).

⁴⁴ *Otchet o zasedanii seminara «Politicheskiye idei i ideologii v publichnoy sfere»*, Moskwa, 6 aprelya 2011 g. *Doklad M.A. Al'-Dayni*, Russian Political Science Association, <https://www.rapn.ru> (9.06.2022).

Przyglądając się badaniom z zakresu myśli politycznej prowadzonym w państwach anglosaskich, można dostrzec, że odnoszą się one przede wszystkim do zagadnień związanych z jej filozoficznymi aspektami lub też – w ujęciu problemowym – do zagadnień ustrojowych państwa, jak demokracja czy konstytucjonalizm. Natomiast dokonując analizy piśmiennictwa z zakresu myśli politycznej w Europie Środkowej i Wschodniej, można zauważyć, że często myśl polityczna jest traktowana przede wszystkim jako historia myśli politycznej, gdzie ukazane są główne nurty polityczne i ich przedstawiciele (w Polsce zazwyczaj te badania są publikowane w pracach z historii doktryn politycznych lub historii myśli politycznej). Na Litwie dominują podręczniki dotyczące doktryn politycznych i prawnych. W nielicznych opracowaniach odnoszących się do myśli politycznej, np. w antologii litewskiej myśli politycznej wydanej w Wilnie w 2012 r., znajduje się wybór publicystyki, ale bez wprowadzenia odnoszącego się zarówno do stanu badań, a także do samej kategorii: myśl polityczna⁴⁵. W Republice Czeskiej badania skupiają się na odtworzeniu historii myśli politycznej. Są również prace, które w formie opisowej prezentują myśl np. Václava Havla⁴⁶ czy też Tomáša Masaryka⁴⁷. Ukazała się jednak interesująca monografia traktująca o rozumieniu i odczytywaniu tekstów klasyków myśli politycznej, takich jak Platon, Machiavelli i Rousseau. W publikacji odnoszono się do rozważań o interpretacji tekstów w pewnych kontekstach intelektualnych. Przedstawiono w niej postawy takich osobowości nauki, jak L. Strauss, L. Althusser czy Q. Skinner⁴⁸.

Wokół metod i technik badań myśli politycznej

Badanie idei politycznych wymaga podwójnej ostrożności, można bowiem o niej powiedzieć, że jako dyscyplina badawcza zajmuje się eksploracją „niepewnego przedmiotu, o niewyraźnie zarysowanych granicach, zapożyczającą metody ze wszystkich stron, bez prostego, trwale wytyczonego szlaku”⁴⁹. Spory dotyczące definiowania myśli politycznej

⁴⁵ *Lietuvos politinės minties antologija. Lietuvos politinė mintis 1918–1940*, Vilnius 2012, s. 583.

⁴⁶ J. Bureš, *Koncept nepolitycke polityky Valcava Havla [w:] Interpolis '11 Zbornik prispevkov z VIII. vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov s medzinárodnou účasťou v Banskej Bystrici 10. novembra 2011 Banská Bystrica 2011*, Banská Bystrica 2011, s. 36–44.

⁴⁷ M. Bednář, *České myšlení*, Praha 2018.

⁴⁸ T. Halamka, A. Virdzek, *Jak číst politické myslitele?*, Praha 2020.

⁴⁹ M. Foucault, *Archeologia wiedzy*, Warszawa 1977, s. 169.

i określenia relacji między myślą polityczną, ideologią czy doktryną, budzące duże zainteresowanie w świecie, w Polsce są niejednokrotnie bagatelizowane. Dość reprezentatywny jest pogląd, iż dążenia do klasyfikowania nie mają większego znaczenia w sytuacji, gdy podobny jest często przedmiot zainteresowania. Trudno nie zgodzić się z konstatacją Konstantego Grzybowskiego, który analizując związki między literaturą a polityką, wskazywał, iż przedmiotem badania jest ten sam człowiek. Zaznaczał jednak odmiennność metod badawczych, co powoduje, że liczne prace mają charakter deskryptywny czy wręcz są pozbawione analizy. Konsensus dotyczy przekonania, że każde badanie powinno wpływać na rozwój nauk. Należy wskazać rezultat na polu teoretycznym, empirycznym czy też metodologicznym. Można też zgodzić się z opinią, że standardy badań są zależne od definiowania myśli politycznej. Analiza prac poświęconych myśli politycznej uprawnia do stwierdzenia, że najczęściej deklarowane i wykorzystywane są metody: systemowa, instytucjonalnoprawna i porównawcza⁵⁰, choć należy dodać, że również wśród metodologów nauk społecznych istnieją różnice zdań i polemiki w określeniu definicji danej metody badawczej, a także w dookreśleniu, czy mowa jest o metodzie badawczej, czy raczej technice prowadzenia badań. Zdaniem Romana Bäckera i Joanny Rak, w badaniach myśli politycznej najbardziej zasadna jest metoda analizy treści. Wśród technik natomiast ci autorzy wskazują skale (służą do pomiaru), klucze kategoryzacyjne, zestawy pytań do źródeł, kategorie teoretyczne, modele teoretyczne i schematy klasyfikacji. Podkreślają ponadto, że analityczne techniki potrzebują właściwych narzędzi: są to wszystkie wytwory intelektualne, które służą do zbierania, utrwalania, strukturyzowania i analizowania danych⁵¹. Paweł Malendowicz zaproponował, aby wykorzystać metody i techniki badaczy ruchów społecznych⁵².

W Polsce w dyskusjach na badaniach myśli politycznej pojawiają się propozycje wprowadzenia prac badawczych z użyciem uniwersalnych narzędzi. Najpełniej swoje propozycje w tym zakresie przedstawił Konrad Jajecznik. Zaproponował on prowadzenie zarówno badań jakościowych, jak i ilościowych. Istotne jest przy tym uwzględnienie trzech skal wyróżnionych pod względem przedmiotu pomiaru: kontinuum – badającej stopień natężenia wybranej cechy w postaci wartości 0 + nie-

⁵⁰ W. Paruch przywoływał wśród zastosowanych metod analizę systemową i metodę decyzyjną. Zob. *idem*, *Realizm i wartości. Prawo i Sprawiedliwość o polityce zagranicznej*, Lublin 2020, s. 32.

⁵¹ R. Bäcker, J. Rak, *op.cit.*, s. 74.

⁵² P. Malendowicz, *Ekstremizm polityczny a bezpieczeństwo i ład międzynarodowy*, „Bezpieczeństwo Narodowe”, 2015, 1, s. 150–152.

skończoność; spektrum – badającej występowanie przeciwstawnych wartości +1 i -1; diada, za pomocą której bada się wartości aksjologiczne oraz dystans między wartościami niepowiązanymi treściowo⁵³. Istotne byłoby chociażby badanie frekwencyjności wyrazów. Warto też zwrócić uwagę na zasadność tworzenia typów idealnych według Maxa Webera. Patryk Tomaszewski w analizie kategorii bezpieczeństwo energetyczne⁵⁴ w koncepcjach polskich środowisk politycznych posłużył się narzędziem badawczym w postaci eksploracji danych tekstowych za pomocą metody *text mining*⁵⁵. Z kolei Stanisław Filipowicz zalecał koncentrowanie się przede wszystkim na badaniu sensu wypowiedzi. Nie chodzi o „spekulowanie na temat związków pomiędzy ideami i rzeczywistością”, ponieważ oznaczałoby to „popadanie w manierę”⁵⁶. Należy też uwzględnić uwarunkowania wypowiedzi, w tym kontekst i specyfikę myśli danego autora czy badacza⁵⁷. Związane z tym tokiem interpretacji obawy zwerbalizował natomiast Michał Jaskólski, pisząc: „żywię obawy związane z semantyką, ponieważ owe projekcje autorów budowane były i są ze słów, których znaczenie podążało za zmienną rzeczywistością, nie wspominając o częstej ich wieloznaczności, co w przełożeniu na politykę zmieniło ich pierwotny sens”⁵⁸. W polskiej literaturze standardy badań zostały dokładnie przeanalizowane przez Waldemara Parucha. Ponieważ propozycja ta jest dobrze znana, zasygnalizujmy tylko, iż zalecał on stosowanie trzech kwestionariuszy badawczych: historycznego, uniwersalnego oraz specyficznego. Za istotne uznawał badanie polityzacji idei⁵⁹.

Należy zauważyć, że duży konsensus w polskich badaniach związany jest z określeniem źródeł myśli badawczej, a więc analizowanego materiału

⁵³ K. Jajecznik, *Myśl polityczna – próba standaryzacji badań*, „Rocznik Nauk Politycznych”, 2006, nr 9, s. 255–259.

⁵⁴ P. Tomaszewski, *Bezpieczeństwo energetyczne współczesnej Polski w koncepcjach politycznych środowisk politycznych* [w:] *Bezpieczeństwo energetyczne państwa*, red. A. Czwołek, P. Siemiątkowski, P. Tomaszewski, Toruń 2018, s. 119–124.

⁵⁵ W Europie Zachodniej już od kilkunastu lat przeprowadza się analizy kategorii politycznych, obecnie przy zastosowaniu *Text mining* (eksploracji tekstu) – czyli metody eksploracji danych służących do wydobywania danych z tekstu i ich późniejszej obróbki. Ze względu m.in. na fleksyjność języka polskiego metoda ta w Polsce jest stosowana raczej rzadko w kontekście badań nad myślą polityczną.

⁵⁶ S. Filipowicz, *Historia myśli polityczno-prawnej*, Sopot 2001, s. 6.

⁵⁷ M. Mikołajczyk, „Kredowe koło” myśliciela badacza. O paradygmatach (kontekście i perspektywie postrzegania) w badaniach, których przedmiotem jest myśl polityczna, „Humanities and Social Science”, 2015, vol. 3, s. 70–71.

⁵⁸ M. Jaskólski, *Proteuszowy świat myśli politycznej*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem”, 2016, nr 4, s. 49.

⁵⁹ W. Paruch, *Konsekwencje definiowania myśli politycznej dla kwestionariusza badań politologicznych*, „Humanities and Social Sciences”, 2015, vol. 22, s. 157–174.

empirycznego. Najczęściej wskazuje się na trzy rodzaje podmiotów wytwarzających dokumentację wykorzystywaną w badaniach: indywidualne – politycy, publicyści, naukowcy; zbiorowe – partie polityczne, organizacje; kratologiczne – organy władzy⁶⁰. Zdaniem autorów bez wątpienia przytoczona triada źródeł myśli politycznej jest właściwa, jednak nadal badacz powinien jeszcze uwzględnić gradację tychże źródeł, innymi słowy, wypowiedź lidera partii politycznej w poczytnym tygodniku opinii nie może być traktowana na równi z wypowiedzią lokalnego polityka na forum internetowym. Należy skonstatować, że badając programy polityczne, można zadać pytanie, na ile stanowią one wyłącznie zabieg socjotechniczny (np. obietnicę wyborczą bez pokrycia), a na ile stają się później realnym działaniem zgodnym z prezentowaną np. w programie politycznym wizją państwa. Trzeba jednak przyjąć, że trudno podejmować takie badania, szczególnie w kontekście myśli politycznej środowisk, które pozostają na marginesie sceny politycznej (małe ugrupowania parlamentarne i środowiska pozaparlamentarne), a prezentują ciekawe rozwiązania teoretyczne. W niełatwej od strony metodologicznej sytuacji jest naukowiec, który zadałby sobie trud i spróbował badać przenikanie się różnych ideologii i doktryn politycznych w programach partii politycznych⁶¹.

Rodzi się także pytanie, czy nie należałoby wprowadzać narzędzi pozwalających dokładniej analizować dokumenty. W naukach o komunikacji, socjologii i językoznawstwie badacze posługują się metodą badania dyskursu. Użycie tej metody może być pomocne w badaniach myśli politycznej⁶².

Zakończenie

Tomasz Zarycki i Tomasz Warczok⁶³ zwrócili uwagę na fakt, że światowe centra badań naukowych narzucają obowiązujący paradygmat naukowy, wzorce badań oraz metodologię obszarom półperyferyjnym,

⁶⁰ J. Sanecka-Tyczyńska, *Racja stanu we współczesnej polskiej myśli politycznej 2001–2015*, Lublin 2018.

⁶¹ Musiałyby dokładnie dookreślić, co rozumie np. jako postulaty socjalistyczne, liberalne, nacjonalistyczne, feministyczne, konserwatywne itp., przyjmując np. wagę dla każdego z postulatów, ponieważ pamiętać należy, że programy mają różną objętość, trudno też przyjmując uogólnienie ilościowe, że więcej stron programu oznacza więcej konkretnych postulatów.

⁶² E. Grzelak, A. Piniarski, *Styl exposé premiera Donalda Tuska na tle zróżnicowania wewnętrznego polskiej debaty politycznej*, „Język a Kultura”, 2014, t. 24, s. 79–93; K. Podemski, *Badania polskiego dyskursu publicznego II RP, PRL i III RP. Przegląd zagadnień*, „Kultura i Społeczeństwo”, 2013, t. 2, s. 27–66.

⁶³ T. Warczok, T. Zarycki, *Gra peryferyjna. Polska politologia w globalnym polu nauk społecznych*, Warszawa 2016.

takim jak Polska. Według autorów, odpowiadając na globalne wyzwania naukowe, polscy badacze przyjęli dwie strategie, których zwolennicy określają się mianem separatystów i imitatorów. Pierwsza grupa podkreśla specyfikę polskiego rozwoju dziejowego i konieczność zastosowania odrębnych wzorców badań. Druga dąży przede wszystkim do posługiwania się tożsamymi narzędziami, aby, po pierwsze – dzięki wykorzystaniu podobnych metod osiągnąć porównywalne wyniki; po drugie – umożliwić swoiste „wyjście z cienia”, pozwalające na rozpowszechnienie wyników rodzimych badań; po trzecie wreszcie – spełniać kryteria ewaluacyjne wprowadzone na polskich uczelniach. Nie bez znaczenia jest też fakt, że w naukach społecznych w Polsce od lat 90. XX wieku usilnie szuka się własnej tożsamości naukowej oddzielającej np. nauki o polityce od historii współczesnej czy socjologii, stosunki międzynarodowe od nauk o polityce. Bez wątpienia przytoczona opinia jest przejaśkrawiona, ale może stanowić asumpt do refleksji nad kondycją badań także myśli politycznej w Polsce.

W zakresie myśli politycznej w Polsce podkreśla się, podobnie jak w państwach Europy Zachodniej, konieczność doprecyzowania pojęć. Akceptowana jest interdyscyplinarność i niezbędność zastosowania ujęcia ilościowego. Jednocześnie pojawiają się postulaty wprowadzenia dorobku polskiej myśli do ogólnoeuropejskiego obiegu⁶⁴. Zdaniem autorów, wiąże się z tym jeszcze jeden istotny problem. W recenzjach prac podkreśla się niejednokrotnie, że analiza konkretnej doktryny politycznej (w ujęciu szerokim będącej częścią myśli politycznej) w Polsce powinna uwzględniać lokalną specyfikę. Siatka pojęciowa konserwatyizmu, a zwłaszcza klasyfikacji różnych nurtów, nie powinna być tworzona wyłącznie na podstawie odniesień np. do klasycznej brytyjskiej czy amerykańskiej odmiany. Ważny jest więc problem delimitacji pojęcia polskiej myśli politycznej. Ramę klasyfikacyjną wyznacza dla wielu autorów klasyczny antagonizm polskie – niepolskie⁶⁵. Skrajni reprezentanci polskiej myśli dążyli wręcz do jej puryfikacji. Badacze myśli politycznej wskazują jednak często na inspiracje zewnętrzne w koncepcjach głoszonych na ziemiach polskich. Wynika stąd logiczny wniosek, że zarówno twórcy, jak i badacze myśli politycznej odnosili się do idei powstałych w europejskim kręgu kulturowym.

⁶⁴ A. Rzegocki, *O roli polskiej myśli politycznej we współczesnej Europie* [w:] *Myślenie o polityce i prawie. Przedmiot, metoda, praktyka*, red. I. Barwicka-Tylek [i in.], Warszawa 2015, s. 99–108.

⁶⁵ A. Góra-Szopiński, *Odwaga uniwersalizmu. W kwestii delimitacji polskiej myśli politycznej* [w:] *W kręgu iluzji i realiów. Oblicza polskiej myśli politycznej w XX–XXI wieku. Studia i szkice*, red. G. Radomski, M. Strzelecki, P. Tomaszewski, Toruń 2016, s. 56.

Analizując treść artykułów naukowych badaczy polskich i z wybranych państw (Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Francja, Republika Federalna Niemiec, Federacja Rosyjska), można dostrzec podobieństwo poruszanych zagadnień, przede wszystkim w kontekście badań klasycznych przedstawiciel myśli politycznej, takich jak Alexis de Tocqueville czy też Adam Smith. Również metody badawcze są często implementowane, co nie oznacza braku próby własnych ujęć, szczególnie konkretnych szkół myślenia, jak w przypadku propozycji szkoły Cambridge, która podkreślała konieczność zrozumienia badanego wytworu myśli ludzkiej. Powinno się zakładać zrozumienie tego, co miały on oznaczać i w jaki sposób znaczenie to miało być pojmowane⁶⁶.

Współcześnie w Polsce widoczna jest adaptacja anglosaskich rozwiązań metodologicznych, jednak należy podkreślić, że na podstawie analizy treści kilku czasopism poświęconych myśli politycznej w USA i Wielkiej Brytanii nie da się stwierdzić, że w tych państwach istnieje jeden model badań myśli politycznej czy też ideologii. W państwach Europy Środkowo-Wschodniej dominuje natomiast model opisowy, badacze starają się odtworzyć myśl polityczną i skupiają się na jej interpretacji, nie stosując przy tym konkretnego modelu, np. kategoryzującego. Poza tym nie ma wyraźnego oddzielenia badań myśli politycznej od badań ideologii czy doktryn politycznych. Część badań jest zbliżona do tych uprawianych w Polsce. Autorzy przeanalizowali treść artykułów zamieszczonych na łamach kwartalnika „American Political Thought: A Journal of Ideas, Institutions and Culture” w latach 2018–2020. Część publikowanych tekstów trudno jednoznacznie zakwalifikować. Z pewnym uproszczeniem można powiedzieć, że większość z nich odnosi się do ustroju i systemu politycznego, do refleksji nad demokracją czy też konstytucją w poglądach polityków, twórców myśli politycznej, a nawet pisarzy. Znacznie częściej problemami, które w Polsce poruszają badacze myśli politycznej, w Wielkiej Brytanii zajmują się twórcy czasopisma „Journal of Political Ideologies”. Pismo jest poświęcone analizie ideologii politycznej w jej aspektach teoretycznych i koncepcyjnych oraz badaniu natury i roli poszczególnych przejawów i praktyk ideologicznych. Przeglądając zamieszczone w nim artykuły, można zauważyć, że zawierają one analizy przypominające badania polskich naukowców. W piśmie znajdziemy różnorodne artykuły poświęcone nie tylko filozofom polityki, ale też poszczególnym zagadnieniom związanym z programami politycznymi.

Przyglądając się badaniom myśli politycznej, można pokusić się o stwierdzenie, że mimo prób części środowiska badaczy myśli politycznej w Polsce nie udało się stworzyć zamkniętego katalogu tematów ba-

⁶⁶ Q. Skinner, *op.cit.*, s. 143.

dawczych z obszaru myśli politycznej, a także wypracować katalogu metod badawczych. Należy jednak mocno zaznaczyć, że w innych państwach również nie mamy zarysowanych granic, co należy badać w ramach myśli politycznej, a interdyscyplinarność przedmiotu badań powoduje, że nadal będą istniały różne ujęcia metodologiczne w badaniach refleksji politycznej. Wydaje się, że ciągle aktualny jest katalog kierunków podejmowanych w badaniach myśli politycznej określany przez autorów opracowania poświęconego polskiej myśli politycznej w dwudziestoleciu międzywojennym. Wskazali oni na badanie⁶⁷:

- myśli „wspólnie nieprzeżytej”, czyli właściwej dla nurtów politycznych i okresów historycznych,
- zależności między myślą polityczną a działaniami politycznymi,
- praw i prawidłowości sterujących rozwojem myśli,
- podstawowych wartości i struktur myślenia,
- definiowania pojęcia myśli polityczna.

Bibliografia

- Bäcker R., Rak J., *Elementy procesu badawczego myśli politycznej. Wprowadzenie do badania empirycznego*, „Myśl Polityczna. Political Thought”, 2020, nr 3.
- Bednář M., *České myšlení*, Praha 2018.
- Berlin I., *Dwie koncepcje wolności i inne eseje*, Warszawa 1991.
- Chojnicka K., Olszewski H., *Historia doktryn politycznych i prawnych. Podręcznik akademicki*, Poznań 2004.
- Chwedoruk R., *O przyszłości polskiej myśli politycznej* [w:] *Idee w procesie kształtowania współczesnej rzeczywistości polskiej. Nacjonalizm*, Kraków 2010.
- Description, “History of Political Thought”, Imprint Academic, <https://www.imprint.co.uk> (9.06.2022).
- Didier J., *Słownik filozofii*, Warszawa 1992.
- Filipowicz S., *Historia myśli polityczno-prawnej*, Sopot 2001.
- Foucault M., *Archeologia wiedzy*, Warszawa 1977.
- Freeden M., *Ideologies and Political Theories: A Conceptual Approach*, Oxford 1996.
- Góra-Szopiński A., *Odwaga uniwersalizmu. W kwestii delimitacji polskiej myśli politycznej* [w:] *W kręgu iluzji i realiów. Oblicza polskiej myśli politycznej w XX–XXI wieku. Studia i szkice*, red. G. Radomski, M. Strzelecki, P. Tomaszewski, Toruń 2016.
- Grygień J., *Rekonstrukcja intencji czy dekonstrukcja ideologii? Praktyczne konsekwencje kontekstualizmu metodologicznego Quentina Skinnera* [w:] *Quentin Skinner. Metoda historyczna i wolność republikańska*, red. J. Grygień, Toruń 2016.
- Grzelak E., Piniński A., *Styl exposé premiera Donalda Tuska na tle zróżnicowania wewnętrznego polskiej debaty politycznej*, „Język a Kultura”, 2014, t. 24.

⁶⁷ Wstęp [w:] *Więcej niż niepodległość. Polska myśl polityczna 1918–1939*, red. J. Jachymek, W. Paruch, Lublin 2001, s. 10.

- Gunnell J., *The Orders of Discourse. Philosophy, Social Science, and Politics*, London 1998.
- Halamka T., Virdzek A., *Jak čist politické myslitele?*, Praha 2020.
- Heywood A., *Ideologie polityczne. Wprowadzenie*, Warszawa 2007.
- Jachymek J., *Myśl polityczna Polskiego Stronnictwa Ludowego Wyzwolenie 1918–1931*, Lublin 1982.
- Jajecznik K., *Myśl polityczna – próba standaryzacji badań*, „Rocznik Nauk Politycznych”, 2006, nr 9.
- Jaskólski M., *Proteuszowy świat myśli politycznej*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem”, 2016, nr 4.
- Król M., *Filozofia polityczna*, Kraków 2008.
- Król M., *Historia myśli politycznej. Od Machiavellego po czasy współczesne*, Gdańsk 1998.
- Legutko R., *Dzisiejsze dyskursy ideologiczne [w:] Jaka Polska? Czyja Polska*, red. P. Kosiewski, Warszawa 2006.
- Levenets Y., *Teoretyko-metodolohichni zasady ukrajinys'koyi suspil'no-politychnoyi dumky: problemy stanovlennya ta rozvytku (druha polovyna XIX – pochatok XX stolittya)*, Kijów 2001.
- Lietuvos politinės minties antologija. *Lietuvos politinė mintis 1918–1940*, Vilnius 2012.
- List C., Valentin L., *The Methodology of Political Theory*, London School of Economics and Political Science, <https://personal.lse.ac.uk> (9.06.2022).
- Macała J., *Główne ośrodki polskiej myśli politycznej w XX wieku [w:] Idee w procesie kształtowania współczesnej rzeczywistości politycznej. Nacjonalizm*, red. E. Maj, M. Mikołajczyk, M. Śliwa, Kraków 2010.
- Maj E., Wójcik A., *Wstęp [w:] Myśl polityczna w Polsce po 1989 roku. Wybrane nurty ideowe*, red. E. Maj, A. Wójcik, Lublin 2008.
- Malendowicz P., *Ekstremizm polityczny a bezpieczeństwo i ład międzynarodowy*, „Bezpieczeństwo Narodowe”, 2015, t. 1.
- Malinova O.J., *Kontsept ideology vie sovremennykh political issledovaniyakh*, Political nauca, 2003, CyberLeninka, <https://cyberleninka.ru> (9.06.2022).
- Maynard J.L., *A Map of the Field of Ideological Analysis*, „Journal of Political Ideologies”, 2013, vol. 18.
- Maynard J.L., *Ideological Analysis*, in Adrian Blau [w:] *Methods in Analytical Political Theory*, Cambridge 2018.
- Mehta J. *Roles of Ideas in Politics. From „Wheter: to „How”* [w:] D. Beland, R.H. Cox, *Ideas and Politics in Social Science Reaserch*, Oxford 2011.
- Mikołajczyk M., „Kredowe koło” myśliciela badacza. *O paradygmatach (kontekście i perspektywie postrzegania) w badaniach, których przedmiotem jest myśl polityczna*, „Humanities and Social Science”, 2015, nr 3.
- Niziołek K., *Sztuka społeczna. Koncepcje – dyskursy – praktyki*, Białystok 2015.
- Olszewski E., *Myśl polityczna [w:] Encyklopedia politologii*, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, Zakamycze-Kraków 1999.
- Olszewski E., *Wybrane problemy myśli politycznej (idea, ideologia, doktryna polityczna)* [w:] *Myśl polityczna w społeczeństwie informacyjnym*, red. E. Maj, E. Kirwiel, E. Podgajna, Lublin 2015.
- Otchet o zasadanii seminarja «Politicheskiye idei i ideologii v publichnoy sfere»*, Moskwa, 6 aprelya 2011 g. Dokład M.A.AI'-Dayni, Russian Political Science Association, <https://www.rapn.ru> (9.06.2022).
- Paruch W., *Konsekwencje definiowania myśli politycznej dla kwestionariusza badań politologicznych*, „Humanitis and Social Science”, 2015, nr 1.

- Paruch W., *Myśl polityczna – refleksje metodologiczne o pojęciu*, „Annales Universitatis Marie Curie Skłodowska, sectio K: Politologia”, 1999, z. 6.
- Paruch W., *Myśl polityczna obozu piłsudczykowskiego 1926–1939*, Lublin 2005.
- Paruch W., *Myśl polityczna we współczesnej polskiej politologii: modernizacja przedmiotu, strategii i metod badania* [w:] *Politologia w Polsce: stan i perspektywy*, red. M. Cichosz, K. Zamorska, Wrocław 2006.
- Paruch W., *Realizm i wartości. Prawo i Sprawiedliwość o polityce zagranicznej*, Lublin 2022.
- Piketty T., *Kapitał i ideologia*, Warszawa 2022.
- Pockock J.G., *Political Thought and History. Essayes on Theory and Methods Political Thought*, Cambridge–New York 2009.
- Podemski K., *Badania polskiego dyskursu publicznego II RP, PRL i III RP. Przegląd zagadnień*, „Kultura i Społeczeństwo”, 2013, nr 2.
- Popper K., *Wiedza obiektywna. Ewolucyjna teoria epistemologiczna*, Warszawa 2002.
- Roberts P., Sutch P., *An Introduction to Political Thought. A Conceptual Toolkit*, Edinburgh 2012.
- Rogowski W., *Dylematy liberalizmu. Wokół myślenia politycznego Józefa Tischnera*, Toruń 2013.
- Rzegocki A., *O roli polskiej myśli politycznej we współczesnej Europie* [w:] *Myślenie o polityce i prawie. Przedmiot, metoda, praktyka*, red. I. Barwicka-Tylek [i in.], Warszawa 2015.
- Sanecka-Tyczyńska J., *Racja stanu we współczesnej polskiej myśli politycznej 2001–2015*, Lublin 2018.
- Scruton R., *Słownik myśli politycznej*, Poznań 2002.
- Shklar J., *Zwyczajne przywary*, Kraków 1997.
- Skinner Q., *Wizje polityki. Rozważania o metodzie*, Warszawa 2016.
- Szlachta B., *Faktyczność. Normatywność. Wielokulturowość*, Kraków 2012.
- Szymaniec P., Fiktus P., *Spory wokół Machiavellego we współczesnych badaniach nad myślą polityczną i prawną* [w:] *Tendencje rozwojowe myśli politycznej i prawnej*, red. M. Maciejewski, M. Marszał, M. Sadowski, Wrocław 2014.
- Tomaszewski P., *Bezpieczeństwo energetyczne współczesnej Polski w koncepcjach politycznych środowisk politycznych* [w:] *Bezpieczeństwo energetyczne państwa*, red. A. Czołówek, P. Siemiątkowski, P. Tomaszewski, Toruń 2018.
- Warczuk T., Zarycki T., *Gra peryferyjna. Polska politologia w globalnym polu nauk społecznych*, Warszawa 2016.
- Woźniak W., *Myśl polityczna – historia idei – filozofia polityczna: relacje, interpretacje* [w:] *Myśl polityczna w społeczeństwie informacyjnym*, red. E. Maj, E. Kirwiel, E. Podgajna, Lublin 2015.
- Zieliński H., *O potrzebie i trudnościach badania dziejów polskiej myśli politycznej* [w:] *Polska myśl polityczna XIX i XX wieku. Polska i jej sąsiedzi*, red. H. Zieliński, t. 1, Wrocław 1975.

Directions of development of research on political thought – an introduction to the discussion of the issues

Abstract

The authors present areas of research on political thought analyzed primarily by Polish scholars, while also taking into account research conducted in other countries. At the same time they search for an answer to the question whether the Polish research on

political thought differs from the trends observed in other countries. The article presents various views on the very definition of political thought and related categories, such as doctrine or ideology. By analyzing various theoretical approaches to the study of political thought in Poland, the authors attempt to answer the question of whether it is possible to organize research methods and techniques so that they constitute a universal model to be used by researchers. In the authors' opinion, the discussion about the subject of political thought in Poland will continue, as will the search for a definition that distinguishes political thought from ideology and political doctrine. Furthermore, despite the development of different types of research techniques, e.g. data analysis (Big data), academics will still undertake research that explains and structures the world of political thinking, inscribing it into different streams of political thought.

Keywords: Polish political thought, methodology, political doctrines, political ideology